

НАДЕЖДА

תקווה

ИЗДАНИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ АССОЦИАЦИИ ЕВРЕЙСКИХ
ОРГАНИЗАЦИЙ МАЛЫХ ГОРОДОВ УКРАИНЫ

Выходит с декабря 1994 г.

№9 (254), сентябрь 2016 г.,
г. Корсунь-Шевченковский

С праздником
Рош а-Шана
и осенними
праздниками!
Счастья
и благополучия в
Новом году, и чтобы
Всевышний
записал вас на
добрый и хороший год!

— Шана това уметука!
— Шана това!
Какие чудные слова!
Какие добрые слова
звучат уже не год,
не два — века!
И будут много лет звучать!
Нам никогда не замолчать!
На нас на всех
лежит печать
друг другу радостно желать,
стремясь сердечность
передать,
в простых и искренних
словах:
— Шана това!
— Шана това!

КАЛЕНДАРЬ ЕВРЕЙСКИХ ПРАЗДНИКОВ И ПАМЯТНЫХ ДНЕЙ НА 5777 (2016–2017) ГОД

Рош а-Шана – 3–4 октября 2016 г.
Йом-Кипур – 12 октября 2016 г.
Суккот – 17–24 октября 2016 г.
Симхат Тора – 25 октября 2016 г.
Ханука – 25 декабря 2016 г. – 1 января 2017 г.
Ту би-Шват – 11 февраля 2017 г.
Пурим – 12 марта 2017 г.
Песах – 11–18 апреля 2017 г.
День Катастрофы – 23 апреля 2017 г.
День памяти – 30 апреля 2017 г.
День независимости Израиля – 1 мая 2017 г.
Лаг ба-Омер – 14 мая 2017 г.
Шавуот – 31 мая – 1 июня 2017 г.
Пост 9 Ава – 1 августа 2017 г.
Рош а-Шана 5778 г. – 21–22 сентября 2017 г.

ПРАВЕДНИКИ

МОЯ МАТИ – ПРАВЕДНИЦЯ УКРАЇНИ

Сьогодні я хочу розповісти про ті нелегкі роки, які пережила моя сім'я під час окупації, та про те, як я домігся торжества справедливості у відношенні своєї матері Марії Іванівни Овчаренко.

Іцьк Левін під час служби у царській армії у Першу світову війну – розстріляний у яру Струнковці у 1941 р.

у бою з басмачами та комісований з армії. Потім він працював у Золотоноші дипкур'ером при райвиконкомі. Одружився з єврейкою Белою, у 1937 році народилася донька, яку теж назвали Белою.

Горе прийшло в сім'ю у 1941 році, коли почалася війна. Тоді батько не встиг евакуювати своїх рідних, бо до останнього відправляли архіви. Вони залишилися у Золотоноші. Коли німці вступили у місто, то почалися масові розстріли. Батькова дружина Бела з донькою, його батьки Іцьк та Сара, брат Мотик та сестра Соня були розстріляні у яру Струнковці 22 листопада 1941 року.

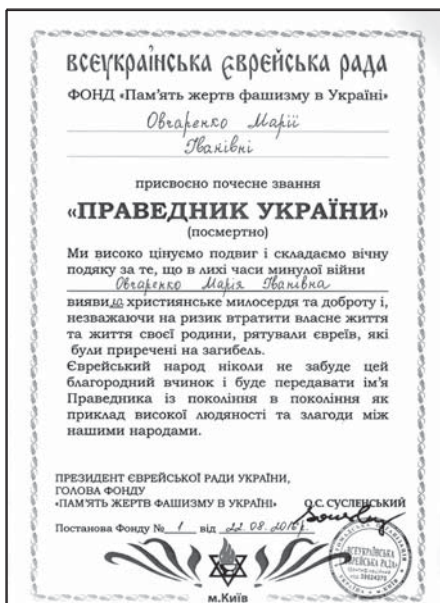
А батько дивом вночі зумів утекти – і постукав навмання до першої-ліпшої

хати. Його впустили. Господарями виявилися 29-річна Марія Овчаренко та її батьки Іван Ілліч та Олександра Василівна. Він сказав, що він єврей – і вони його зразу заховали. Вони дуже ризикували своїм життям – якби фашисти дізналися про це, то розстріляли б не тільки їх, а й весь Овчаренківський хутір, де це відбувалося. Ховали батька і в хаті, і в погребі, і в сараях аж до самого визво-

(Закінчення на стор. 2)

Соня Левіна – розстріляна у яру Струнковці у 1941 р.

Диплом про присвоєння звання Праведниці України Марії Іванівни Овчаренко

**(Закінчення.
Початок на стор. 1)**

лення Золотоноші 23 вересня 1943 року.

Війна забрала у нього і домівку, і родину – він залишився сам. І незабаром зійшовся зі своєю рятівницею Марією – моєю майбутньою матір'ю. У них народилося шестеро дітей: сини Льоня, Володя, Валерій, Митя, Юрій та донька Соня. На сьогодні залишилося тільки двоє: я та Митя. Батько з матір'ю прожили все життя у любові та злагоді, збудували хату. Батько помер ще у 1982 році, а мати – у 1994-му.

Мені дуже хотілося, щоб подвиг моєї матері, яка

врятувала від смерті тоді ще чужу для неї людину, був гідно відзначений. Тому в минулому році я звернувся до Єврейської ради України з проханням присвоїти їй високе звання Праведниці України. І ось в серпні цього року одержую звідти Диплом, у якому зазначено, що Марія Іванівна Овчаренко удостоєна цього звання по-смертно.

Це велика радість для мене та нашої сім'ї: всі ми хотіли, щоб восторжествувала справедливість – і ось це нарешті відбулося.

**Юрій ЛЕВІН.
м. Золотоноша.**

Марія Іванівна та Нахман-Арон Іцькович Левіни (ліворуч) з синами Юрієм (стоїть праворуч) та Валерієм. 1980 р.

**Поздравляем с юбилеем (95-летием!)
Андрея Ефимовича
ПИПКО –
старейшину
Фастовской общины.**

За Вашими плечами – долгая и достойно прожитая жизнь. Вы мужественно воевали на фронтах Второй мировой войны – об этом свидетельствуют боевые медали «За боевые заслуги», «За отвагу», орден Отечественной войны II ст. и другие награды, украша-

ющие Вашу грудь. Война для Вас закончилась только в 1946 году в Эстонии. И в послевоенное время Вы так же, с полной отдачей, как и все Ваше поколение, трудились в Фастовской киносети и электродепо в энергоучастке контактной сети.

Мы желаем Вам, дорогой Андрей Ефимович, крепкого здоровья и долгих лет жизни, понимания и помощи от детей и внуков, добра, мира и счастья. И – до 120-ти!

Фастовская община.

ПОЗДРАВЛЯЕМ ЮБИЛЯРОВ

ЧЕРЕВАЦКУЮ

Людмилу Моисеевну
(с 90-летием!)
из Вишневого;
ПОЛИЩУК

Елену Михайловну,
ФРАЕВИЧА

Виктора
Владимировича
из Броваров;
КОНТОРОВИЧ

Валентину
Яковлевну,
КУЗЬМЕНКО
Марию Федоровну
из Василькова;

ЖУРАВЕЛЬ

Светлану Алексеевну
из Корсуня-
Шевченковского;
КАПЛУНА

Михаила Семеновича
из с. Хлыстуновки
Городищенского р-на;
ГРАНОВСКУЮ

Светлану Григорьевну
из Золотоноши.

Желаем юбилярам
счастья, здоровья, актив-
ного долголетия,
бодрости и надежды!
И – до 120!

Региональная ассоциация
и местные общины.

ААРОН ГИНЗБУРГ: «Вы показали, как каждый человек может изменить мир к лучшему»

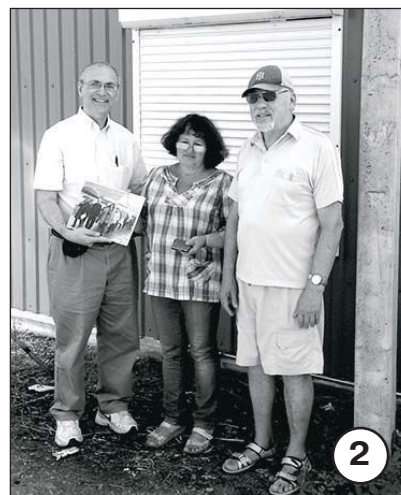
Если перефразировать известное выражение, то можно сказать, что «увлеченный человек видит такого же увлеченного издалека», и судьба их сводит друг с другом и дарит все новые и новые встречи. Так произошло и в начале сентября, когда мы в Корсуне-Шевченковском благодаря нашему другу Виталию Буряку снова встретились с нашим прошлогодним знакомым из США Аароном

Гинзбургом – человеком, увлеченно и плодотворно занимающимся еврейской генеалогией. В прошлом году он очень спешил на родину своих предков в Городище, поэтому успел побывать только в нашем офисе. И когда он уже на этот раз выходил из машины, то с тонким еврейским юмором сказал: «Я приехал к вам еще раз, потому что тогда не успел познакомиться с вашим музеем».

И после этого началось наше долгое и неспешное путешествие по волнам еврейской истории. Да, наш музей «Мы родом из штетла» физически действительно маленький, но из него можно не выходить часами, насколько много в нем уникальных экспонатов, рассказывающих об уже почти исчезнувшем мире еврейских местечек. И Аарон Гинзбург – именно тот человек, для которого эта история – ну просто цимес, бальзам на душу, он этим живет (на фото 1 – Аарон Гинзбург – в центре).

Он начал с современности и попросил президента нашей ассоциации Петра Рашковского рассказать о ее создании и деятельности. Нашего гостя интересовало, в каких документах у нас указывается национальность, а

таже откуда в наших общинах до сих пор появляются новые евреи.

А потом полностью окупился в прошлое. Аарон Гинзбург сказал, что его дедушка по матери Яков Покрасса – родом из Городища, и что он исследовал, что он происходит из левитов. Мы тут же вспомнили о богатом богуславском еврее Покрасе, в доме которого сейчас находится Богуславский горсовет, где на стене одной из комнат сохранился портрет владельца. И о просьбе мэра Вячеслава Дяченко найти потомков бывшего хозяина здания. Наш гость тут же ответил, что он знает американцев по фамилии Покрас, предки которых родом из Богуслава. Когда он даст нам их контакты, то мы с ними сможем связаться.

А увидев удостоверение, выданное в 1910 году фастовчанину Мордку Ровинскому Киевским городским еврейским комитетом по оказанию помощи пострадавшим от погромов, он сказал, что знает в США потомков фастовских евреев, у которых соседи-неевреи спасли во время погрома Гражданской войны двоих детей. «Махзор» 1858 года натолкнул нашего гостя на воспоминания детства: в молитвенниках, по которым молились в его семье, были тексты на иврите и русском языках. И так почти возле каждого экспоната.

Покидая музей, Аарон Гинзбург написал в «Книге отзывов»: «Спасибо вам, вы показали, как каждый человек может изменить мир к лучшему. Я благодарен вам за вашу преданность делу и за сохранение наших традиций и нашей истории».

Потом он осмотрел Корсунское еврейское кладбище, а возле его ограды подарил нам свою книгу о еврейском местечке Докшицы в Белоруссии, откуда родом его предки по отцу (на фото 2).

Потом его путь пролег на родину предков по матери – в Городище и его окрестности: он побывал на остатках старого кладбища в Городище и пгт Ольшане, братской могиле возле с. Млиева, где покоятся расстрелянные городищенские евреи.

Надеемся на продолжение нашего сотрудничества с этим увлеченным человеком.

Клавдия КОЛЕСНИКОВА.

НІМЕЦЬКА ТА УКРАЇНСЬКА МОЛОДЬ СЛУХАЛА ПРО ГОЛОКОСТ

У рамках програми «Європейці за мир» з 21 по 28 серпня у Переяславі відбувалася міжнародна акція «Німецько-українські зустрічі молоді». У цьогорічному молодіжному обміні брали участь 13 молодих людей з землі Саксонія-Ангальт та 12 українських студентів – істориків і філологів Переяслав-Хмельницького університету.

Члени делегації німецької молоді зустрілися з міським головою Тарасом Костіним, його заступником Валентиною Губенко, головою райдержадміністрації Андрієм Пряхіним та головою Переяслав-Хмельницького відділення МГО «Міжнародний фонд «Взаєморозуміння й толерантність» Анелією Ковальською.

Учасники форуму ознайомились з пам'ятними місцями нашого міста. Відвідали вони і єврейське

кладовище, де біля братської могили розстріляних переяславських євреїв пройшов мітинг. Його учасники вислухали розповідь Почесного громадянина міста Цілі Меєрвіни Гехтман, яка 24 роки була головою нашого товариства єврейської культури. Вона детально розповіла про події, які відбувались у нашому місті під час Голокосту, показала свою книгу «Євреї Переяславщини» і наголосила на тому, у цій братській могилі покояться 15 членів їхнього

роду Гехтманів-Куцовських. Керівник делегації Майкл Райхель висловив слова співчуття від імені німецького народу. Насамкінець виступила Анелія Ковальська. Після промов біля пам'ятника були покладені квіти.

Ця зустріч з німецькою та українською молоддю зміцнила дружні стосунки між нашими народами. Всі учасники форуму бажали Україні миру та процвітання.

**Людмила ХМАРА,
м. Переяслав-Хмельницький.**

ЦЕ НЕМОЖЛИВО ЗАБУТИ

Весь світ схвилюваний подіями, які відбулися 75 років тому, коли в Європі було знищено 6 млн. євреїв і людей інших національностей. Трагедія Бабиного Яру в Києві мала продовження в інших містах і маленьких містечках.

У нас у Переяславі є свій Бабин Яр. Фашисти, які розстрілювали людей у Бабиному Яру, згодом з'явилися у Переяслав, і з 3 жовтня почалися розстріли євреїв. Було знищено більше тисячі людей (до нашого міста приїхали євреї-біженці з Західної України, які не були зареєстровані). Очевидці розповідали, що кров текла струмочками декілька днів.

Наше товариство єврейської культури займалося розшуком імен загиблих. Було знайдено більше 300 осіб. Ці дані направлені в Ізраїль в Інститут Яд Вашем. Нам вдалося розшукати фото 30 євреїв, розстріляних фашистами: дітей, жінок, людей похилого віку, інвалідів. Ці фото ми хочемо показати

на загальноміському мітингу скорботи, який ми проводимо щорічно. Серед них 15 осіб моїх рідних.

Ми високо цінуємо подвиг людей, які в лихі часи минулої війни виявили християнське милосердя та доброту, і незважаючи на ризик втратити власне життя та життя своєї родини, рятували євреїв, які були приречені на загибель. Це Праведники народів світу та Праведники України. Такі люди були і в Переяславі. Ось їхні імена. Праведники народів світу: Ксенія Лінецька, Олександр і Наталія Бабчуни, Ганна Коломієць та

Праведниця України Ганна Шкрильова (сидить) приймає вітання від голови Переяслав-Хмельницького ТЄК Цілі Гехтман на мітингу скорботи 2006 р.

її донька Галина. Праведники України: Ганна Шкрильова, Клавдія Попова, Василь Попов, Петро Попов, Олена Шаповал, Ганна Гриценко та Ганна Сподин.

Події 75-річної давності прогресивним людством було названі Голокостом, тобто знищенням цілої нації. Це не повинно повторитись.

У Києві, у Бабиному Яру, є Алея Праведників. 29 вересня на мітинг, який відбувається на ній, будуть присутні нащадки Праведників. Від Переяслава буде донька Петра Миколайовича Попова Віра Попова.

**Ціля ГЕХТМАН,
Почесний громадянин
м. Переяслава-Хмельницького.**

Дідусь та бабуся Цілі Гехтман Лейвік та Хана Гехтмани, розстріляні у Переяславському Бабиному Яру в 1941 р.

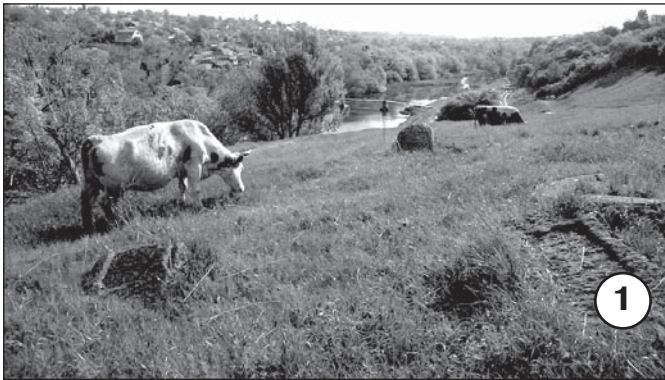
ОСЬ ТАКЕ РІЗНЕ ВІДНОШЕННЯ ДО ПАМ'ЯТІ

Де кілька подій, про які розповідається у цій статті, відбулися у Тальному в цьому році, і всі вони показують, наскільки різним може бути сьогодні відношення до пам'яті про євреїв.

КОРОВИ ВИПАСАЮТЬ НА СТАРОМУ ЄВРЕЙСЬКОМУ КЛАДОВИЩІ

В травні в обласній газеті «Новий Дзвін» та на сайті «Вісті Черкащини» з'явилася невеличка стаття небайдужого тальнівчанина. Його стурбувало те, що на старому єврейському цвинтарі в центрі Тального на високому березі Гірського Тікича, яке було засноване ще на початку 18 століття і на якому зараз залишилося біля двадцяти повалених пам'ятників, випасають корів (**на фото 1**). До речі, це почалося не сьогодні, а продовжується вже дуже багато років.

Кожен рядок цієї статті був наповнений обуренням та небадужістю: «Тварини припнуті просто посеред кладовища. Тут їдять, тут і залишають нечистоти. Просто на могильні плити. На попереджувальні написи, які зробили заїжджі хасиди, ніхто уваги не звертає. Тим більше, що написи – на івриті».

ХТОСЬ ВШАНОВУЄ – А ХТОСЬ І ЗНУШАЄТЬСЯ

16 серпня – це особливий день для членів Тальнівської єврейської громади: саме цього дня 75 років тому на полі біля села Білашки було розстріляно біля двох тисяч місцевих євреїв та біженців із західних областей (урятувалося тоді лише троє дітей – Ольга Друзгальська, Меєр Макаровський та невідомий хлопчик). У 1963 році на двох братських могилах, де вони поховані, були встановлені пам'ятники. Напередодні, готуючись до заходу з їх

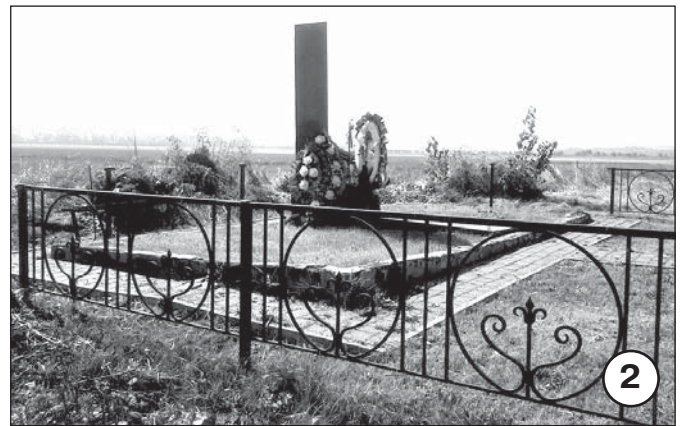
«Цвинтар охороняється законом, – каже голова єврейської громади міста Валентина Тітлер. – Документи мені показував голова комісії археологічної спадщини Черкаської ОДА Микола Суховий. Але насправді кладовище ніхто не охороняє. Я теж не буду звідти корів ганяти. Мене дивують люди з того кутка. Чи припнули би вони корів на могилах своїх батьків? А на єврейських можна? Ми ж до Європи йдемо».

Відомо, що те, що надруковане в газеті, має набагато більший вплив на людей, ніж просто сказане слово. Ось і ця невеличка замітка мала свій резонанс у місті і, що саме головне, результат. За словами тієї ж Валентини Тітлер, хазія корів прислухалася до цієї критики і перестали випасати корів на місці вічного спочинку тальнівських євреїв.

вшанування, члени громади прибирали територію біля них. І побачили жадливу річ, яка в наш меркантильний час стала вже типовою: із однієї з братських могил невідомі вандалі вкрали майже половину кованої огорожі (**на фото 2 – на задньому плані**).

«Я звернулася в поліцію, але мені там сказали, що знають про це і уже шукають злочинців», – розповідає Валентина Тітлер.

Що ж потрібно мати в душі, щоб підійти до свято-

го місця, де поховано тисячі невинних людей, і познущатися з їхньої пам'яті? Прийти не вдень з квітами чи вінками, а вночі з болгаркою, щоб відрізати шмат металу та здати його на металобрухт. Про таких лю-

дей кажуть, що в них немає нічого святого в душі, та, мабуть, і совісті немає, вони здатні тільки руйнувати заради своєї користі. І якщо люди не зможуть їх покарати, то є ще Божа кара – і вона незворотня...

«ПОКИ МИ ЖИВИ, МИ БУДЕМО ПРИХОДИТИ ДО СВЯТИХ МІСЦЬ»

Та незважаючи на цю прикрість, невеличка єврейська община разом з представниками громадськості міста все ж таки зібралася 16 серпня на центральній площі Тального, біля будинку культури, а потім вирушила до пам'ятних місць. Поклали до могил живі квіти, вінки та за єврейською традицією – камінчики. Лягли вінки також і від колективів місцевої газети «Рідна земля» та Тальнівського комбінату хлібопродуктів. Запалили свічку та прочитали поминальну молитву.

Валентина Тітлер з хвилюванням прочитала рядки власного вірша про цю трагедію, а потім звернулася до всіх присутніх: «Це чорний день календаря. Роки линуть все далі й далі».

Тих, хто добре пам'ятає ту трагедію, хто пережив криваве лихоліття, залишилося небагато. Є діти, онуки. І поки ми живі, давайте будемо пам'ятати цей день, приходити до святих місць» (**на фото 3**).

Тальнівчанин Борис Кулинець, бабуса з дідусем та дядьки якого теж розстріляні у цьому місці, згадав, як, зі слів очевидців, починався цей кривавий день: «Тоді, у 1941 році, все почалося з центральної площі Тального. До війни близько 90 відсотків жителів міста були євреями. Коли яке свято чи вихідний день, то площа переповнена. Була вона переповнена і того страшного дня – 16 серпня...»

Майже щороку приїжджає сюди Ольга Друзгальська з Умані. Тут заги-

нули її мати та бабуся, а її, дворічну, витягли з-під купи мертвих тіл та врятували. Їй дуже тяжко щораз приїжджати на цю могилу і думати, що тут була і вона: «16 серпня – тяжкий для мене день, але я завжди намагаюся приїхати сюди, вклонитися їхній пам'яті, подякувати за те, що я живу».

Напередодні пам'ятного дня приїхав на рідну землю і Михайло Безкровний, колишній тальнівчанин, який зараз проживає у Німеччині. Розповідає, що намагається приїжджати щоразу, коли випадають нагода та можливість. Це для нього дуже важливо, тому що у братській могилі поховані його тітка та бабуся.

ШО ЗРУЇНУ – ВАЛУ ОДНІ, ПОЛАГОДИЛИ ІНШІ

Родичі розстріляних євреїв не стали чекати закінчення розслідування поліції у справі викрадення огорожі на братській могилі та звернулися за допомогою до місцевого мецената, жителя с. Криві Коліна Володимира Мовчана. І на початку вересня його коштом все було швидко відновлено, ще й встановили нову лавочку. За що єврейська громада йому дуже вдячна.

Ось така діалектика життя на прикладі лише одного міста. Дуже добре, що у всіх цих історій гарний кінець. І в кожній з них він залежить від окремих небайдужих людей. Побільше б на нашій землі було тих, хто щось створює, а не руйнує – можливо, і зажили б ми краще та щасливіше.

**Підготувала
Клавдія
КОЛЕСНИКОВА
за матеріалами
газети «Рідний край»
та сайту
«Вісті Черкащини».**

След от мезузы на дверном косяке...

Всю мою сознательную жизнь меня сопровождает трогательная и очень мудрая песня поэтессы Новеллы Матвеевой «Девушка из харчевни». Сколько раз в разных жизненных ситуациях я повторяла про себя ее слова о том, как постепенно со стены героини исчезало все то, что напоминало ей о любимом человеке: сначала это был его плащ на гвозде, потом остался только гвоздь после плаща, а потом и этот гвоздь выдернули из стенки. Но она внушила себе, что довольна и этим:

*Туман, и ветер, и шум дождя,
Теченье дней, шелестенье лет,
Мне было довольно, что от гвоздя
Остался маленький след.*

Виталий любезно поделился с нами историей этой находки.

Он уже несколько лет изучает историю еврейских штетлов в Украине и постоянно ездит в экспедиции по местечкам нескольких ее областей. Все собранное он помещает на свой сайт в Интернете www.jewua.org, о котором мы уже рассказывали в нашей газете пару лет назад. И вот ранней весной нынешнего года его путь пролегал в Дымер.

...Сделаем отступление и немного расскажем о еврейской истории этого местечка. Эту информацию мы почерпнули с сайта фонда «Ло-тишках». Так вот, появление еврейской общины в Дымере восходит ко второй половине 18-го века. В 1847 году Дымерская еврейская община насчитывала 273 человека. В 1864 году она выросла до 470 человек, в то время как православного населения было 1043. В 1853 году вблизи Дымера была основана еврейская земледельческая колония Рыкунь. В 1897 году число евреев выросло до 984 человек, в то

Я никогда не думала, что этот «след от гвоздя» достигнет меня в совершенно других жизненных обстоятельствах, но так неожиданно произошло. Недавно молодой исследователь еврейской истории и друг нашего еврейского музея Виталий Буряк передал нам необычный экспонат – часть дверного косяка из бывшего еврейского молитвенного дома в пгт Дымере Вышгородского района, на котором сохранился... след от мезузы (на фото 1). Да, мы, евреи, уходим в иные миры, уезжаем в лучшие места, растворяемся в других народах – а от нас остаются кладбища, братские могилы и даже вот такие углубления от мезузы на дверных косяках.

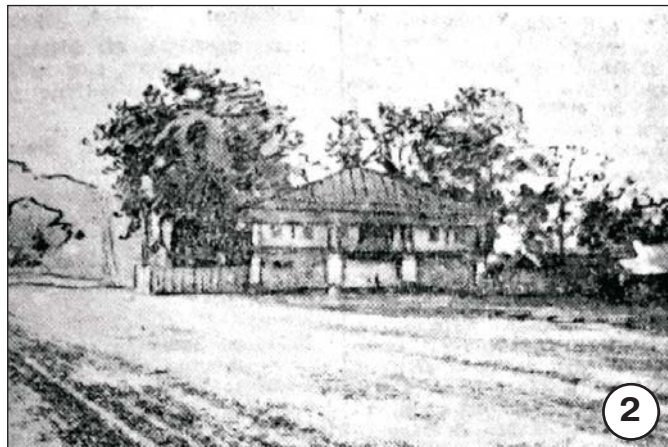
время как всего населения здесь было 3201 человек. В 1906 году местным раввином был Ицхак Кладницкий, сын рабби Боруха Мордехая. Бедствия послереволюционных лет коснулись и этого местечка, и осенью 1917 года здесь уже была создана еврейская самооборона. В сентябре 1919 года казаки во главе с атаманом Струком вошли в Дымер и учинили здесь еврейский погром. В 1926 году здесь осталось всего 236 евреев. 120 местных евреев были расстреляны 7 ноября 1941 года в районе между Дымером и с. Катюжанка, на территории бывшего аэродрома. А остальные погибли в Бабьем Яру. Сейчас там остались считанные евреи.

Они мало что знают о еврейской истории поселка, зато местный историк Григорий Алексеенко может рассказать и показать здесь все, что с ними связано. Сначала он повел Виталия на места массовых расстрелов. Потом показал место, где была синагога, и даже дал ее фото 1929 года (фото 2) – его он нашел в местной газете 1920-х годов, в которой

рассказывалось о том, что местные комсомольцы жалуются на то, что плохо ведется борьба с религией. Затем они побывали на еврейском кладбище, где остались одинокие могилы (на фото 3). В прошлом году оно было огорожено по программе Европейской инициативы по сохранению еврейских кладбищ.

И, наконец, они побывали в помещении, где когда-то был еврейский молитвенный дом. Его теперешний хозяин рассказал, что он уже почти весь перестроен и от оригинального дома осталось буквально пару стен и пару дверных проемов. Историю дома он узнал еще в 1950–1960-х годах от одного местного еврея. Он с самого начала был построен как молитвенный дом и принадлежал богатому киевскому еврею. В нем жил раввин, и члены общины приходили туда молиться. Киевский хозяин выполнял еще и функции шойхета: всю неделю жил в Киеве, а в воскресенье приезжал и резал птицу. В 1920-х годах его стали прижимать, и он вынужден был продать дом неевреям. Там

(Окончание на стр. 6)

(Окончание. Начало на стр. 5)

3

долгое время был заезд – типа постоялого двора. Дом несколько раз менял хозяев, и в 1950-х годах его купил отец нынешнего владельца.

И вот сейчас мы подходим к самому интересному. Этот человек подвел Виталия к дверному косяку, где еще осталось узкое прямоугольное углубление, к которому когда-то крепилась мезуза и сказал: «Вот тут их икона (!!!) была, и когда они заходили в дом, то прикладывали к ней пальцы, а потом их целовали». Он также показал очень высокую и узкую комнатку, которая служила импровизированной суккой: там по специальной лестнице поднимались к съемному потолку, и сдвигался не только потолок, но и на крыше была такая же съемная часть. Виталий спросил его, что же он сделал с теми старыми дверными косяками, которые он заменил на новые. Он сказал, что сжег, но один еще не успел – и повел на огород, где в куче дров лежал и наш будущий экспонат со следом от мезузы. Он был больше двух метров длиной, поэтому Виталий попросил у хозяина разрешения вырезать только нужную часть. Тот разрешил и даже дал ножовку (на фото 4).

4

Так был спасен этот раритет. Как говорит Виталий, это произошло из любви к еврейской истории и по желанию Вс-вышнего. Теперь он займет почетное место в экспозиции нашего музея «Мы родом из штетла». Безжалостный бег времени стирает следы еврейского пребывания на нашей земле, и как все-таки приятно, что находятся такие неравнодушные люди, как Виталий Буряк, которые буквально вырывают их из огня...

Клавдия
КОЛЕСНИКОВА.

ГОВОРЯТЬ ЖЕРТВЫ ПОГРОМІВ

Історія ніколи не мовчала про страждання єврейського народу більше ніж за три тисячоліття його існування. Проте для кожного покоління вона відкривала і відкриває все нові і нові сторінки. І коли ти цікавишся цим серйозно, то вони знаходяться за непередбачуваних обставин.

Так було і цього разу. Випадкова зустріч з онучкою нашого земляка Михайла Миколайовича Радущкого Оленькою пролила певне світло на події єврейського погрому, який стався в Іванкові у 1919 році. Працюючи над науковою роботою, пов'язаною з тим періодом, дівчина знайшла серед документів американського Інституту єврейських досліджень (IBO) цікаве фото (фото 1).

1

На ньому зображений момент поховання молодого хлопця – однієї з жертв єврейського погрому нашого селища членами банди Струка. Ми бачимо групу людею (приблизно сорок осіб), серед яких є червоноармійці та місцеві євреї, які обступили домовину з тілом покійного та прощаються з ним. Вірогідно, все це відбувалося на нашому Іванківському єврейському цвинтарі. А на задньому плані ми бачимо дерев'яні єврейські надбудови-склепіння досить незвичайної форми з епітафіями на івриті. На цьому фото видно тільки верхню частину, а ось на іншому (фото 2), зробленому в той же період на єврейському цвинтарі сусіднього Чорнобиля (це могили батька та сина, теж вбитих бандою Струка), ми вже бачимо їх повністю. Звертають на себе увагу невеличкі отвори в нижній частині: за переказами місцевих старожилів євреї через них начебто «розмовляли» з покійниками (скоріше всього, вони читали поминальні молитви). До сьогодняшнього дня жодне таке дерев'яне склепіння не збереглося. Можливо зробити припущення, що саме такі дерев'яні, а не кам'яні надгробки, були характерні для нашого Полісся, багатого лісами.

Але повернемося до тих подій, які привели до загибелі цього єврейського хлопця – погромів Громадянської війни. Вони не проходили повз увагу багатьох громадських та благодійних організацій

2

в Україні та за кордоном: Комітетів допомоги постраждалим від погромів, Джойнту та т.п. Вони надавали жертвам посильну матеріальну та фінансову допомогу, збирали офіційні підтвердження свідків, статистичні звіти та фото. Це і допомогло нам, тим, хто живе вже у 21 столітті, дізнатись про події майже столітньої давності. Звісно, знайшли ми це у всезнаючому Інтернеті.

Ось свідчення шестидесятирічного Шулима Арієва Брагінського, який став жертвою погрому в Іванкові у квітні 1919 року. Їх запис здійснений в 1921 році уповноваженим Київської комісії Єврейського громадського комітету, який збирав відомості про погроми у містечку в 1919–1920 роках. Подаємо їх у скороченому вигляді.

«Погром було здійснено отаманом Струком, штаб якого знаходився в Чорнобилі, а відділення – в Іванкові. Містечко це знаходиться по р. Тетерів, в межах Київської губернії, в 40 верстах від ст. Бородянка і Тетерів. Навколо росте величезний ліс, який слугував схованкою і гніздом бандитам.

Населення містечка – більше 2 тисяч чоловік євреїв до першого погрому. Християн – така ж кількість. Після першого погрому подібне повторилось ще двічі. Керівником останнього був Орлик. Після чого в Іванкові залишилось чотири сімейства в кількості десяти чоловік євреїв.

При першому погромі в містечку було чотириста будинків, крамниць – шістдесят, шкіряних заводів – два, млин, лікарня, чотири молитовних будинки, п'ять громадських установ, таких як: ошадно позикове товариство, кооператив, Бікур-Хойлім (єврейська організація, яка займалася відвідуванням та підтримкою хворих. – Авт.), Талмуд-Тора, бібліотека. Установи і будинки були зруйновані і спалені банди-

тами під час погромів. Після першого погрому залишився лише один кооператив, який пізніше теж був зруйнований.

На початку революції керівна роль належала соціалістам-інтернаціоналістам, тобто комуністам – на єврейській вулиці. На боці християнського населення керівна роль належала контрреволюціонерам-петлюрівцям. До війни (Громадянської. – **Авт.**) стосунки між євреями і християнами були дуже хороші. Під час війни настрої загострилися на ґрунті антисемітизму. Найбільше загострення відбулося під час першого більшовицького періоду. В часи Директорії велась злісна агітація проти єврейського населення. Така ж ситуація зберігалася і у другий період Радянської влади.

Бандити виступали під лозунгом «Геть кацапів, жидів та комуністів». Відомий бандит і керівник погрому Струк до його вступу до банди був матросом-вантажником і народним учителем, син простого селянина з с. Грині Горностайпільської волості. З погромних агітаторів відомий бандит на прізвище Тарасилов, який прибув в Іванків з Чорнобиля на погромну

агітацію. Як людина він був освічений. Пізніше вбитий більшовиками.

Перший погром був підготовлений таким чином: Тарасилов приїхав до Іванкова із сімома помічниками, які випустили погромні звернення до населення Іванківської волості. Після звернення з різних сіл почали стікатись ті, хто підтримав його – чоловік двісті. Робота почалась. Спочатку вони вимагали гроші, чоботи, одяг та інше для підтримки банди. Євреї виконали всі вимоги бандитів. Протягом трьох тижнів погроми не відбувалися. Проте через наступ радянських військ на Чорнобилі і відступ бандитів останні почали свої каральні операції. В результаті першої знищено 20 євреїв. Перший погром відбувся після єврейської паски 1919 року, у неділю, у квітні місяці.

Керівником злодіянь був Тарасилов, який знаходився під наглядом Струка. Сам Струк перебував тоді у Чорнобилі. Пункт Іванків (єврейський квартал) (нинішнє містечко. – **Авт.**) був зруйнований бандитами та місцевим населенням повністю. Єврейське населення не захищалось. Після погрому євреї втікали до Києва. Стано-

вище євреїв було жакливим. Половина з них померла від тифу та голоду.

Другий погром відбувся в липні 1919 року. Керівниками його були отаман Струк та Закусило. Останній підняв повстання в м. Базар. Він прийшов на допомогу Струку, щоб взяти участь у грабунках та вбивствах. Від них євреям довелося тікати в Київ, Чорнобилі та Малин.

Третій погром здійснив Орлик у грудні 1920 року. Він зруйнував і пограбував те, що залишилося від двох попередніх погромів. Було вбито 8 чоловік. Єврейської самооборони не існувало. Було суцільне беззладдя. Радянські органи, які прийшли після банд, нічим не допомагали погромленим людям.

За всі часи погромів було вбито чоловік сорок. Надзвичайно тяжким було становище осиротілих дітей».

Ось такі відомості зберігають архівні документи, важливість яких важко переоцінити не лише історикам, а й тим, для яких людське життя оцінюється як найбільша цінність, забрати яке у людини було і залишається найбільшим на землі гріхом.

БЕРЕЖЕ НАША ПАМ'ЯТЬ

Після опублікування у районній газеті «Трибуна праці» протоколу допиту поліцаєв, який брав участь у розстрілі євреїв Іванкова між райцентром і селом Болотня, на одній із сторінок іванківського щотижневика з'явився матеріал «Зачепило за живе і навело на роздуми» за підписом моєї землячки Олександри Мукало. Оскільки читачами «Надежди» є й члени єврейської громади зі Сквири, то вважаю за необхідне навести її розповідь повністю. Сподіваюсь, їх – і не тільки їх – це зацікавить.

«Шановні працівники газети «Трибуна праці»! Коли я прочитала в газеті статтю «Протокол допроса» (від 13 серпня ц.р.), то події, викладені у ній, не могли мене залишити байдужою. Пригадалася давня розповідь моєї мами. Сама я родом зі Сквирського району на Київщині. Там є найбільше село Пустоварівка. У ньому на окраїні (друга чи третя хата з північної сторони м. Сквири) жила рідна сестра моєї мами Яковенко Груня Петрівна.

Одного пізнього вечора (в роки війни) у її дворі загавкав пес і вона почула дитячий плач. До її хати прибилась дівчинка. Як кожна добра людина, вона впустила дитину до хати, обмила, нагодувала, чим мала, і поклала спати.

А вранці, коли дівчинка прокинулася, стала її розпитувати, звідки вона. Дитина розповіла, що у Сквірі їх вели на розстріл. Вона йшла в останній колоні й, поки поліцаї про щось говорили, втекла.

Ця 9-річна Галя була єврейської національності. До Пустоварівки зі Сквири – 25 кілометрів. Якби вона бігла по дорозі, то могла б прибігти у с. Тхорівка, яке знаходиться за 7 км від Сквири.

Усю окупацію ця дівчинка жила у тітки. На запитання, чия вона, тітка

відповідала, що її сестри, яку забрали в Німеччину. Усі сусіди знали правду, але ніхто з них не видав тітку німцям.

Тітка мала сина 4,5 років. Після війни я вже не пам'ятаю, чи цю дівчинку забрали у неї, чи вона сама віддала її у притулок: тоді був дуже тяжкий час, а тітка хворіла.

Відтоді минуло багато часу. Якось, коли ми з мамою були на базарі у Сквірі, вона показала мені вже дорослу гарну струнку жінку: Галя вивчилася на лікаря і працювала в райцентрі.

Я за один раз (зі своїм станом серця) не змогла прочитати «Протокол допроса». Але коли вже дочитала, то, божусь, не спала цілу ніч. Як кажуть, думка думку поганяла, думка думку доганяла...

І подумалось мені: там же були розумні люди. Чому ж ніхто з них не крикнув: «Розбігайтесь хто куди!» Розумію, що усі б не врятувались. Але хтось, можливо, так, як ця дівчинка, забіг би у глухе далеке село, хтось – у ліс. Хай вибачать мені мертві, але це моя особиста думка. А то поліцаї стояв у куцах та стежив за тим, як усіх повбивали... Щоб ніхто не втік...

А ще розповідали, коли вели євреїв на розстріл, то багато людей стояли обабіч дороги, вивчали дітей з рук і ховали у натовпі. Матері забирали чужих діток, яких приречені несли на руках. У війну люди були добрими...»

Як показує життя, не всі. Це я згадала «Протокол допроса», який у «Надежди» публікувався під заголовком «Тасемне стає явним». Проте мені особисто (з розповідей) теж відомі подібні ситуації. І ось одна з них. Про доброту і вірність дружбі.

Її розповіла мені моя приятелька – Анна Ігнатюк. Про те, що євреї століттями мирно уживались з представниками інших національностей в нашому селищі, я писала неодно-

разово. І не просто уживались, а дружили сім'ями. Бо їх побут мало чим відрізнявся від українського: обробляли землю-годувальницю, тримали худобу, поралися у печах, на коромислах носили воду з Тетерева.

Так ось: дід Анни Дмитрівни Михайло Сидоренко дружив з однією єврейською сім'єю. Імені і прізвища господаря час не зберіг. Але у пам'яті зосталась історія, як під час Громадянської війни дід Михайло врятував життя двом донькам свого друга, яких бандити-струківці вели топити у річку.

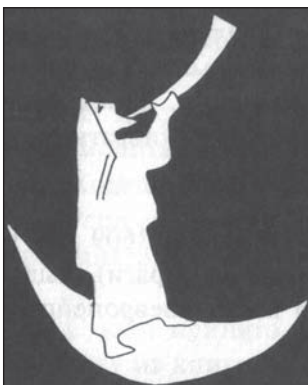
Дорога до місця розправи проходила повз двір Михайла Сидоренка. І коли дівчаток гнали повз хвіртку садиби, він відчинив її і затягнув двох з них, переляканих до смерті, до свого двору.

Багато років поспіль, коли дівчатка виросли і емігрували із своїми сім'ями до Америки, на схилі років вони вирішили відвідати свою малу батьківщину. Приїхали до Іванкова. Прийшли до редакції – я тоді там працювала. виявилось, що саме це приміщення колись у далекі пореволюційні часи належало їх родині. Так я вперше почула розповідь про їх порятунок. А пізніше – повтор цієї історії з вуст Анни Ігнатюк.

Ось такі справи. А ще в розмовах зі своїми дітьми дід Михайло казав: «Якщо помру, не ставте мені хреста. Поставте мені «буду», як у євреїв». Цю надбудову, яка тяжіє своєю архітектурою до склепіння, чітко можна побачити на фото 1919 року (**на фото 1 та 2 до попередньої статті**).

На жаль, ці надбудови не збереглись. Але є архіви. І в них – артефакти. Вони і повертають нас у минуле, що є застереженням сьогоденню.

**Матеріали підготувала
Неля ГРИГОРОВИЧ, заступник
голови Іванківської громади.**

ШОФАР В ОТКРЫТОМ МОРЕ

Однажды известный и почитаемый всеми раввин вместе с двумя учениками отправился в путешествие на корабле. Шли дни, близился канун Рош а-Шана, но земля все еще была далеко за горизонтом. Раввин и его ученики готовились провести праздничные дни в открытом море.

В ночь на Рош а-Шана началась страшная буря. Корабль бросало с волны на волну, как щепку; огромные волны накрывали его, заливая все – от носа до кормы. Казалось, если шторм не утихнет, судно неминуемо пойдет ко дну.

Все это время раввин сидел в своей каюте, погруженный в молитвы. На рассвете, когда все еще продолжался шторм, ученики решили рассказать раввину об угрожающей им опасности, но, увидев, что их наставник по-прежнему молится, не решились потревожить его и ушли. Только когда это неминуемой гибели оставались минуты, ученики поняли, что нельзя терять время, и вновь отправились к раввину.

“Принесите поскорей шофар, – велел раввин. – Пока живы, выполним священную заповедь – будем трубить в шофар”.

Ученики послушались, и скоро над кораблем, теряющим бедствие, понеслись звуки шофара. Сильный ветер, казалось, подхватывал их и уносил далеко-далеко... Внезапно утих ветер, перестало шуметь море, улеглись волны. В тишине раннего утра явственно были слышны последние звуки шофара. Произошло чудо!

“Ваш рог, наверное, чудодейственный, потому что он превратил

бурное море в спокойное озеро, – сказал капитан. – Продайте мне его! Я дам вам все, что вы пожелаете”.

Улыбаясь, раввин ответил: “Нет, мой друг, это шофар, простой бараний рог, в который мы, евреи, должны трубить в торжественные дни нашего Нового года. Он вызывает в наших сердцах бурю, которая могущественнее морского шторма, потому что призывает нас со смирением вернуться к Б-гу. Я не знал, поможет ли это нам всем. Я просто хотел успеть исполнить эту заповедь в последние минуты жизни. Но Г-сподь милостив – он спас всех нас. Будем же благодарны Г-споду, выполняя его заповеди всегда – и в период процветания, и во время опасности, потому что мы всегда зависим от его милосердия”.

КАМЕНЬ НА КАМЕНЬ...

Как-то раз в канун Рош а-Шана в Старом городе Иерусалима встретились два раввина-каббалиста.

– Куда ты спешишь, рав Ицхак?! – спросил один другого.

– Да вот, видишь у меня в руках камень? Уже много лет, как я завел себе обычай: каждый Рош а-Шана я несу камень на кладбище и пишу на нем две буквы – «З.П.», что означает «Здесь погребен...», и дальше пишу номер года, который закончился. Так я прощаюсь с ушедшим безвозвратно годом. А куда ты спешишь, рав Хаим?

– Да вот, понимаешь, у меня тоже есть давний обычай. Каждый Рош а-Шана я иду на кладбище, беру камень и пишу на нем «З.П.Н.», что значит «Здесь вписано начало...», и далее вписываю номер наступившего года. И знаешь, постепенно из этих камней начал выстраиваться дом...

– И где же твой камень? – поинтересовался рав Ицхак.

– А он мне не нужен. Я просто поднимаю тот камень, который ты оставляешь на земле, добавляю на нем одну букву, меняю одну цифру – и так кладу еще один камень в стену будущего дома.

Давайте же в эти дни не столько прощаться с прошлым, сколько смотреть в будущее. Хаг sameах! Доброго и счастливого вам еврейского года!

Память об этой одной из самых больших мировых трагедий не изгладится, сколько бы ни прошло лет со времени ее совершения. Волонтер Вышгородской еврейской общины Игорь Павлюк, человек с нестандартным складом ума, автор философской лирики, передал нам свою поэтическую композицию «Овраг», посвященную этой трагической дате. Из-за недостатка места мы не можем опубликовать ее полностью, поэтому даем только отрывок, затрагивающий детскую ипостась этого кровавого преступления против человечности.

Игорь ПАВЛЮК

Голоса из задних рядов толпы, идущей к обрыву...

Зверств хватало всегда на всех войнах и во все времена. Но только нацисты возвели планомерное уничтожение детей на уровень государственной политики. Этого ни забыть, ни простить нельзя...

*Звери... младенцев совсем не стреляют,
Просто живыми с обрыва бросают.
Роза, души... Я свою задушила...
Беллочка,... сделай... я просто не в силах...*

*Бабушка, ты мне про остров твердила,
Про Айболита и про Крокодила,
Про Лимпопо, про бананы, про мед,
Про молоко, что ручьями течет.
Нас переселят туда кораблем,
Тихо, счастливо на нем заживем!
Так почему все напуганы, плачут?
Что эти выстрелы, крики все значат?*

*Скоро на острове будем в раю...
Ты не оставила куклу свою?*

*– Ты ж не еврей, ты же русский, Серега.
Боня – еврейка... на сердце тревога...
Немцам скажи, что ты русский и все...
Сразу отпустят...*

*– Нет... нет, я свое
Слово давал ей –
везде и всегда
Я ни на шаг
от нее никуда...*

*– Элла, не бойся,
а то и мне дурно...
Ну, переселят...
ведь немцы культурны.
Вспомни, погромы
при гетмане были? –
Немцы закон
и порядок хранили.
– То были немцы,
а это фашисты.
Чую я сердцем, здесь
что-то нечисто...*

Золотоношская община глубоко скорбит в связи со смертью старейшины общины **ЕВСЕЙЧИК Марии Яковлевны** и выражает искренние соболезнования ее сыновьям Олегу и Юрию, всем родным и близким.

Нашу газету в электронном виде вы можете регулярно читать на Интернет-сайте

«История еврейских общин в Украине» по адресу <http://jewua.org/nadezhda/>

Учредитель – Региональная ассоциация еврейских организаций малых городов Украины. При содействии Джойнта, Объединенной еврейской Федерации МетроВест (США) и Михаила Польского.

Свидетельство о регистрации
ЧС № 102 от 10.04.1995 г.

Редактор КЛАВДИЯ КОЛЕСНИКОВА

Адрес редакции: 19400, Черкасская обл., г.Корсунь-Шевченковский, ул. Пушкина, 10, кв. 2.

Тел. (04735) 2-27-02, тел/факс 2-02-51.

E-mail: peter_rash@ck.ukrtel.net, kik-korsun@rambler.ru
Редакция может публиковать материалы в порядке обсуждения, не разделяя точки зрения автора.

Ответственность за точность изложенных фактов несет автор. При перепечатке материалов ссылка на “Надежду” обязательна. Тираж напечатан в ФОП Гавришенко В.М., г. Корсунь-Шевченковский. Тираж 500. Зак. № Бесплатно.